

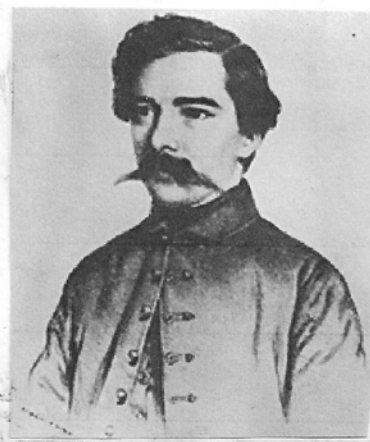
AZ ANGOL NYELV MAGYARORSZÁGON

Petőfibanvón.

William
Shakespeare

Augustus
Petőfi

BUDAPEST 2014

AZ ANGOL NYELV MAGYARORSZÁGON

Ősrégi kérdés, hogy emberiség egyazon helyről származik-e, vagy más-más földrajzi környezetben jött-e létre. Ehhez kapcsolódik az a kérdés is, hogy az ősemberek egy azonos nyelven beszéltek-e és mindenki értette a másikat. A mi szempontunkból mellékes, hogy a nyelv – a homo sapiens legnagyobb találmánya – hogyan alakult ki. Amíg mindenki hiteles dokumentumnak tekintette a Bibliát, a kérdés fel sem merült. A hely adott, az Édenkert, az őszülők névről ismertek: Ádám és szó szerint oldalbordája, Éva. A hüceplős okoskodók legfeljebb arról értekezhetnek, amire a büchli nem tér ki: milyen nyelven kommunikáltak az édenlakók egymással és a teremtőjükkel, aki azonos a híres kétkötetes bestseller szerzőjével.

A Biblia ezen hiátusa szélesre tárta a vita kapuját. Talán nincs olyan nyelv, amelynek tudósai ne aspiráltak volna az Édenország hivatalos nyelvének rangjára. Mint tudjuk, Horvát Árpád, aki Petőfi Sándor utóda volt Szendrey Júlia ágyában, a sajátját jelölte meg, mint ősnyelvet, nem különbözve ebben német, angol, flamand stb. kollegáitól. A délibábos nyelvészkedés tehát nem hazai találmány. A legelterjedtebb változat szerint az ősnyelv a héber volt, és azért maradt meg, mert a zsidók fahéban voltak a babiloniakkal, és nem vettek részt a Babel-projektben. A közös nyelv iránti érdeklődés akkor vált igazán fontossá, amikor a latin kezdett kimenni a divatból, és a tudományos munkák kezdtek anyanyelven megjelenni. Számptalan műnyelv-ötlet merült fel, amelyek közül az eszperantó a legismertebb.

Amikor arról volt szó, hogy Kínában áttérnek a hangzást tükröző betűírásra, ami lehetséges lett volna, de az óriási országban akkorák a kiejtési különbségek, hogy a lakosság egy része nem értette volna az írott szöveget. Ekkor felvetődött egy logikus gondolat. Fordítva legyen, mindenki térjen át a kínai, fogalmakat jelölő írásjelekre. Ebben az esetben legalább írásban minden nép megértené a másikat, ahogy a számokat és a matematikában használt szimbólumokat mindenki megérti, de másképp olvassa.

Tudjuk, hogy minden nyelvet mindenféle ABC betűivel le lehet írni, sőt az is előfordul, hogy ugyanazt a nyelvet, például a szerbet és a horvátot kétféle, latin és cirill betűvel írják. A jiddis, amit a német nyelv egyik változatának tekintenek héber betűket használ. Egy rab egy szovjet börtönből ki akart csempészni egy cirill betűvel írt levelet. A levél a börtönigazgató asztalára került, aki nem értette és ezért feltűnőnek találta és elküldte Moszkvába. Ott a nyelvészek rájöttek, hogy a rab cigány nyelven írt cirill betűvel.

A középkorban a tökéletes nyelv feltalálását nem a könnyebb kommunikáció motiválta, hanem a természetes nyelv „lazaságának”, pl. a homonimáknak, az azonos hangzású de más esetben használandó szavak félreértésekre okot adó voltának megszüntetése. A nyelvet tökéletesen

egzaktnak, tudományos disputára alkalmasnak szerették volna látni. Még napjainkban is fekszik az Európai Unió döntéshozóinak asztalán egy eleve reménytelen javaslat a latin nyelvnek, mint az Unió hivatalos nyelvének bevezetéséről.

A latin legtovább hazánkban és Lengyelországban őrizte régi dicsőségét. Kedves tanárom, aki próbálkozott azzal, hogy fejembe verje a latin ige- és névszóragozást, mondta, ha valahol társaságban latin szöveget hallunk, akkor disznóságokról lehet szó, nehogy a hölgyek elpiruljanak. Úgy sem érteném, és különben sem járok ilyen illusztris társaságba. Van személyes tapasztalatom is ebben a témában. Szinkron-tolmács koromban engem kértek meg, hogy fordítsak egyetemem, a Műegyetem kétszázadik jubileumán tartott ünnepségén. A tolmácsfülkében, mindig ketten vannak. A krakkói egyetem rektora bíbor palástban, nagy, aranyláncon lógó plecsnival a mellén latinul mondta el laudációját. Én verve voltam, de hál'istennek váltótársam tudott latinul.

Nemrég olvastam egy tanulmányt, a Nyugat-Európában egyetemjáró magyarokról. A cikk sok egyetemről szól, de az angliai egyetemeket nem is említi, pedig tudtam, hogy protestáns teológusok jártak az angliai és skóciai egyetemekre. Kíváncsi lettem arra, hogy az ott latin nyelven oktató diákok, megtanultak-e és milyen szinten angolul, annak ellenére, hogy annak semmi valószínűsége sem volt, hogy a Kárpát medencében valaha is élő angollal találkozzanak. Egy orosz professzornő azt írta nemrég, hogy a Szovjetunióban ugyanilyen okból, az angolt is holt nyelvként tanították, nem a konverzációra, hanem az írott szöveg megértésére helyezték a hangsúlyt. A diákok is tudták, hogy, ahogy élő rómaival, úgy eleven angollal se fognak soha találkozni.

A nyelv nemtanulásának politikai okai is lehetnek. Arany László, aki Lacika korában Petőfi ölében ült, azt írta hőséről a Kiegyezés körüli időkben: "Daccal mulasztá el a németórát". Alighanem nálunk is ezért nem tanultak meg a diákok oroszul. Érdeklődésem tovább terjedt, és szerettem volna megtudni, vajon a múltbéli jeleseink közül ki tudott angolul? Petőfi, Arany, Vörösmarty eredetiből fordították-e Shakespeare darabjait? A zsenialitás a fordításhoz édeskevés, kell, hogy némi nyelvtudás is járuljon hozzá. Egy dologban vagyok biztos. A XIX. században a zsokék nyugodtan megbeszélhették egymással a bundázást, ami már akkor is létezett, mert tudták, aligha érti valaki a beszédüket.

Az a pár tucat magyar ember, aki a régi időkben megtanulta a mérhetlen messzeségben lévő Albion nyelvét, bizonyára nem is sejtette, hogy a világ majdani vezető nyelvét sajátította el. Anyanyelvét tekintve az angol a kínai utána a második. Ám, ha hozzáadjuk azokat, akiknél az angol tanult nyelv és még a világon legerjedtebb nyelvet, a bróken inglist is, amelyet magam is perfekt folyékonyssággal beszélek, az angol elsőbbsége vitathatatlan.

Valószínűleg, az első magyar, aki tudott angolul, Szent István király lánya, Ágota volt, aki hozzáment egy angol herceghez, Edmundhoz, aki, miután száműzetésben volt Oroszországban, hazafelé menet Magyarországon elvette feleségül Ágotát. Ágota, még Magyarországon egy lányt szült neki 1047-ben. A lány később Skóciai Szent Margit néven híressé lett.

Skóciai Szent Margit
1047-1093
Szent István unokája?

A házaspár hazament Angliába, ahol hosszú időt töltöttek, egészen addig, amíg a normann invázió miatt el nem menekültek Skóciába. Ha az anyósuk, Ágota, velük tartott, ami könnyen lehet, mert itthon az apja által megvakított Vazul fia, I.András került uralomra, és jogosan félt az új király bosszújától. Az angliai tartózkodás alatt megtanulhatott angolul. Ágota unokája később hozzáment Hódító Vilmos öccséhez, akitől mind a mai napig az angol királyok származnak, így Szent István vére – generációnként egyre hígulóbb mértékben - öröklődött az angol uralkodók genetikai jegyeiben (Persze ez akkor igaz, ha a középkori történelem kutatói jól olvasták az egymásnak ellentmondó korabeli krónikákat.)

Angolul tudó magyarokat leginkább az angliai, illetve skóciai egyetemen jártak között tételezhetjük fel, de távolról se biztos, hogy ezek valóban tudtak angolul. Hangyaszorgalmú tudósok 1554 és 1789 között az egyetemi anyakönyvek és a magyar diákoknak segélyeket nyújtó egyházi szervezetek számadáskönyvei alapján 124 magyar hallgatót számoltak össze az Angliában hosszabb- rövid tanulók ideig tanulók között. Ezek közül a közölt rövid életrajzuk szerint 25-ről biztosan tudjuk, hogy tudott angolul, mert vagy fordított angolból, vagy itthon tanított angolt, vagy angol nyelvkönyvet írt. Egy közülük a Royal Society tagja is lett. Közülük egynéhányan a gályarabságra ítélt 40 prédikátor között volt, akiket egy

holland hajószabadított ki. A külföldi tanulmányutakat Mária Terézia adminisztrációs módszerekkel megnehezítette, mert hívő katolikus volt, és külföldre főleg a protestáns tanulni vágyók jártak, és különben is, már működött Nagyszombaton jezsuita egyetem, amit Pázmány Péter alapított.

Magyarországról külföldi egyetemekre 1950 és 1989 között gyakorlatilag csak a Béketábor országaiba jutottak el, elsősorban a Szovjetunióba, ahová hosszú általános,- és középiskolai, valamint nagyon intenzív előkészítő tanfolyam után kerültek. Orosz tudásuk mégis erősen megkérdőjelezhető. Miért tudtak volna a régi hallgatók jobban angolul, hiszen az előadások latinul folytak, és iskolatársaikkal is meg tudták magukat érttetni. Az első maszek angol nyelvmester is csak a reformkorban tűnt fel Pesten, és a középiskolai angol nyelvtanítást, fakultatív jelleggel, is csak a múlt század harmincas éveiben vezették be.

Az első adat az oxfordi egyeteme beiratkozott magyarról, Nicolaus de Ungariáról szól a XII. századból, de nevéen kívül semmit sem tudunk róla. A „tömeges” angliai egyetemjárás a XVI században kezdődött, amikor a keresztény magyar lakosság 90%-a protestáns volt és a protestáns lelkészekre égető szükség mutatkozott. Egyetem pedig nem volt, minden egyetemszervezési próbálkozás a középkorban megbukott. A királyi Magyarországon és Erdélyben csak kollégiumok képviselték a magasabb szintű képzést. Zömmel a kollégiumok növendékei folytatták tanulmányikat a nem katolikus országokban, a földrajzi közelség okán, elsősorban német, svájci, holland egyetemeken, és csak kevesen választották Angliát. Többen az előbb említett országok után, posztgraduális képzésre utaztak Angliába, ahol csak egy pár trimeszternyi időt töltöttek. Ez is csökkentette a valószínűleg angolul tudók számát. Néha középük keveredett egy-két főúri csemete, nevelőjével és a szolgaszemélyzettel együtt.

A perigránsok angliai létszámát növelte a Harmincéves háború, mert a leglátogatottabb németországi iskolákat elérhetlenebbé tették, vagy lerombolták. Így Hollandiát, vagy Angliát csak a lengyelországi Dancigból (akkori magyar nevén Dancka) induló hajókon lehetett elérni. A perigránsok legtöbbje tanulmányik befejezése után hazajött, mert főleg egyházi ösztöndíjjal utaztak, és itthon leginkább lelkészként tevékenykedtek, akár a hódoltság falvakban is.

Az Angliába készülő diákoknak angol szótár nem állt rendelkezésre. A XVI. században magyar szerzőktől két többnyelvű szótár is jelent meg, de az angol nyelv egyikben sem szerepelt. Calepínus tíznyelvű szótára (Lyon, 1585) amelyben magyar szavak is szerepelnek az angol nyelvet is bemutatja. Ha valaki tud latinul és hajlandó cipelni a súlyos, fólió méretű szótárt akár zsebszótárként is használhatja. Az első a magyar-angol szótár 1860-ban jelent meg. Ez azonban csak egy füzetet tartalmazott. A komplett szótárra 1881-ig várni kellett.

Igazából a kétnyelvű szótárakból két pár kellene, minkét anyanyelvűeknek egy-egy. A magyar- angol szótár magyar anyanyelvű használójának a szótár arra kell, hogy tudjon angolul beszélni, vagy írni. A szótár tartalmazza kiejtést, de ne tartalmazza a ritka, népies, szleng, és elavult szavakat, mert aki még szótárhasználatra szorul, ne használja a fenti szavakat, mert nevetségessé válhat. (Egy magyarul tudó orosz vendégem leejtette a hamutartót, és azt mondta: „Micsoda balszerencse”). Az angol- magyar szótár egy magyarnak arra kell, hogy megértsen egy angol nyelvű szöveget. Ezért az angol- magyar szótárban számára feleslegesek a kiejtés jelölése és a stilisztikai utalások, de szerepelhetnek az elavult, népies, szleng, stb. szavak, mert ezek előfordulhatnak a szövegekben. Egy angol számára készülő szótárra is igaz ez, csak fordítva. Ezt a szótárt angoloknak kellene kiadniuk, de ezt a disztjunkiót gazdasági okokból nem szokták figyelembe venni.

Hazánkban az első angol tanár a francia Jean Lemouten volt. A pesti egyetemen angolt, olaszt és franciát tanított, és magánórákat is hirdetett a lapokban. Leánya, Emília, 6 Shakespeare darabot fordított prózában. Shakespeare darabot, a Rómeó és Júliát, Magyarországon először 1793-ban játszottak, németből fordítva és kissé „megjavítva”. A magyar változat ugyan nem happy enddel végződik, de haláluk előtt a szerelmesek még beszélnek egymással.

Láttuk, hogy az angolnyelv ismerete a XIX. században szinte kivételszámba ment, a mindenki által beszélt némettel szemben. Egy magyar publicista panasolja is, hogy kár volt nem elfogadni II. József próbálkozását, hogy a magyarokat német szóra szoktassa. Az írekkel érvelt, akik elhagyták ősi kelta nyelvüket és áttértek az angolra. Lám Swift-et és Shawt-t mindenki ismeri, de Ady Endréről a kutya sem hallott. Élő angollal itthon alig lehetett találkozni, és aki angolul tanult azt autodidakta módon tette, és beszélni általában nem is tudott. Kossuth például a börtönben tanult meg angolul, aminek nagy hasznát látta emigráns korában. A kiváló szónok még angolul is frenetikus sikert aratott Amerikában angol nyelvű beszédeivel. Jellemző, hogy Arany János a Walesi bárdokban két szótagot szánt a lord mayorra, pedig azt „mer”-nek, tehát egy szótagúnak kell ejteni.

Döbrentei Gábor az író és kritikus volt az első aki eredetiből fordította angolból. Shakespeare-t, mindenki ismerte itthon, legalább is értelmiségi körökben rendkívül népszerű volt. Petőfi, aki nem sűrűn dicsért más szerzőket, azt írta: „Shakespeare maga a teremtés fele” El is határozta harmadmagával, Arannyal és Vörösmartyval, hogy megszervezik Shakespeare összes darabjának a kiadását. Petőfi maga a Coriolanust választotta. A művet 1848 elején ki is adatta, és a folytatást előlegezve, hetykén ráíratta: Shakespeare összes művei.

Kedves tanárom, Pándi Pál által sajtó alá rendezett Petőfi Összesben van Petőfitől német, illetve francia szöveg is, de angolul csak egy makaróni nyelven írt levél található:

„My dear Dzszenko! Áj em itthagying Debrecent...én pedig Erdődre with Urlaub januáriusig. Tehát oda légy nekem firkáling mégpedig mocs. Tiszteling end csókoling a tied família...” stb. stb.

Petőfi, amikor felhőtlen kedélyállapotban volt, írt latin nyelven kevert makaróni verset is a XVI-XVII. század magánleveleinek és emlékiratainak modorában, amelyekben hemzsegek a latin szavak:

*„Diligenter frekventáltam
Iskoláim egykoron,
Mégis szekundába ponált
Sok számár professzorom.*

Petőfi is magától tanult meg angolul, olyannyira, hogy eredetiből fordította a Coriolánust. Fiatalabb, még segédszerkesztő korában - ha lehet esetében a még fiatalabb korról beszélni – németből fordított egy Robin Hood-ról szóló regényt. Dohány utcai lakásukon más egyéb mellett, angolra is tanította Júliát. Az angolórákon lakótársa, Jókai is rész vett. Később azt írta: „Júliának az volt az egyedüli mulatsága, hogy Petőfitől tanult angolul, s azután ebéd fölött (amit a „Sas”-ból hozattunk), beszélünk angolul, egymás rovására mulatva.”

Toldi (Schedl) Ferenc a híres irodalomtörténész az első, akiről feljegyezték, hogy 1823-ban elkezdett angolul tanulni, kifejezetten azzal a céllal, hogy az általa kedvelt Walter Scottot eredetibe is elolvashassa.

Vörösmarty Mihály, aki nem csak költő volt, hanem tudományosan is foglalkozott a magyar nyelvvel, azon kívül jó nyelvérzéke is volt, eredetiben olvasott minden Shakespeare darabot.

Arany szintén Shakespeare kedvéért tanult meg angolul. Tudható, hogy a híres Hamlet nagymonológ memorizálásával fejlesztette tudását. Fordításainál német-angol szótárakat használt. Nem véletlen, hogy fordításaiba néhány hiba is csúszott. Például Hamlet kolostorba küldi Oféliát, pedig a nunnery szó, ami az eredetiben szerepel, az Erzsébet-kori angolságban bordélyt, vagyis egyszerűen kuplerájt jelentett. Nádasdy Ádám, maga is költő, aki újr fordította a Hamletet, biztosan nagyságrendekkel jobban tud angolul, és fordítása korrektebb, mint Aranyé, de az Arany-szöveg szerves része a magyar irodalomnak, és az én fülemet sérti az új fordítás, akármilyen jóhangzású és pontos is.

Soroljunk fel még egy pár magyar író, aki így-úgy tudott angolul.

Arany László, akiről már volt szó, apja kedvéért megtanult és jól is beszélt angolul.

Csiky Gergely fordításában jelent meg 1881 és 1885 között egy angol irodalomtörténet, tehát ő is tudott angolul.

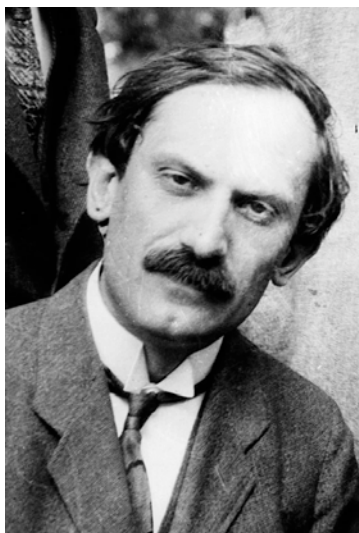
Szomory Dezső már fiatalon merő sznobizmusból megtanult angolul, és egy rövid ideig Oxfordban is járt (pontosabban bejárt az órákra, mert érettségije nem volt).

Molnár Ferenc, aki érdemén felül a legismertebb magyar színműgyáros, már emigrációja előtt is többször járt Amerikában, de ott németül beszélt. Tanult angolul, mert a filmiparba is be akart kerülni. Ez sikerült is neki, mert több darabját is filmvászonra (ponyvára) vitték, néhányat többször is. Például a valóban kiváló Pál utcai fiúkat. Jól csak 1942 után, az emigrációban tanult meg.

Babits olvasott, értett, de nem beszélt angolul. Nevetve mondta, hogy a magyar költőknek hagyomány Arany óta, hogy néma tudomány számukra Shakespeare nyelve.

Kosztolányi Dezső
1885-1936

Babits Mihály
1883-1941

Tóth Árpád
1886-1928

Kosztolányi – a franciához és a némethez hasonlóan jól beszélt angolul és a három közül az utóbbit tartotta a legszebbnek és a legkifejezőbbnek.

Tóth Árpádról tudható, hogy eredetiben olvasta Oscar Wilde-ot és fordított is angolból.

Szabó Lőrinc sokat fordított és írt is az angol nyelvről, de maga nem beszélte a nyelvet.

Molnár Ferenc
1878-1952

Karinthy Frigyes
1887-1936

Szerb Antal
1901-1945

Karinthy Frigyes, a Micimackó zseniális fordítója alig-alig beszélt angolul.

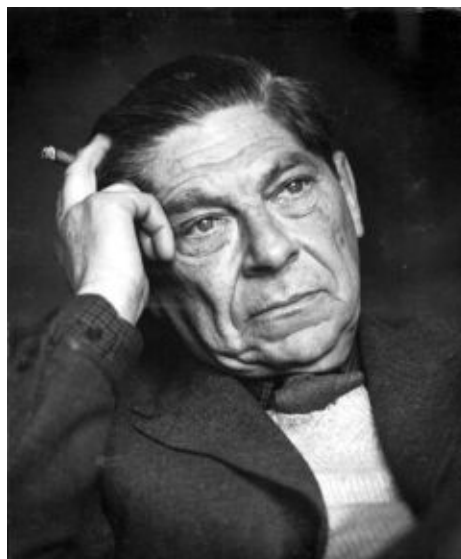
Szerb Antal angol irodalomtanár volt, jól is beszélt angolul és természetesen mindent eredetiben olvasott.

Márai Sándor már fiatalkorában alapszinten beszélt angolul, de nem volt rá szüksége, mert a némettel és a franciával jól elboldogult. Az emigrációban, amikor lehullt nevééről az ékezet, ahogy ő írta, természetesen jól megtanult angolul.

Voltak magyarok – kevesen – akik angolul írtak.

George Mikes, humorista legtöbb könyvét angolul írta.

Koesztler Arthúr, tudtommal nem írt magyarul. Egyes könyveit németül, de a zömüket angolul jelentette meg.

Arthur Koestler

Egy pár szó a magyar és angol nyelv múltjáról és jelenéről.

A türk, a szláv, a német szavak együtt lehet, hogy meghaladják az eredeti finnugor szavak számát, de se a török, se az orosz megszállás, se a német nyomás nem veszélyeztette a magyar nyelv integritását. Minden idegen szót megemésztett és a magyar hangrendhez igazított és egyeseket továbbképzett, szóbokrot alakítva belőlük. A „lájkolás”, amit én „hételek”, bizonyára előbb-utóbb belesimul a többi szó-testvére közé. Az angol szavak nyomulása, amit a francia „franglaise” tükörszavaként „magyangolnak” nevezhetnénk, nem veszélyezteti gyönyörű anyanyelvünk fennmaradását.

Az angolszász nyelv egyszer állt a megszűnés szakadékának a szélén, amikor a normannok elfoglalták a brit szigeteket és a vezető osztályok franciául beszéltek. A disznó neve swine (ma angolul pig), amíg a kanász gondozza, de amikor az urak asztalára került jól fűszerezve és átsütve, a francia pork nevet veszi fel. Az első törvényeket is csak a XV. században írták angol nyelven. Az angol megúsza a megszűnés veszedelmét, de gyakorlatilag dupla- nyelvvé vált. Nagyon sok szónak van germán és francia eredetű változata enyhe stilisztikai különbséggel. (Olyan dupla nyelv, mint az orosz, ahol is sok szó szerepel ószláv és orosz változatban.)

Az angol – világnyelv, amelyiknek egyik változatát a Brit szigeteken beszélnek.

